

ВІДГУК

на дисертацію Харченко Андрія Олександровича

«Психологічні особливості структури травматичного емоційного досвіду у демобілізованих учасників бойових дій в Україні», подану на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.01 – загальна психологія, історія психології

Дисертація, що розглядається присвячена дослідженню психологічних особливостей структури травматичного емоційного досвіду демобілізованих учасників бойових дій в Україні з постстресовою психологічною дезадаптацією. З огляду на сучасний стан соціально-психологічних проблем та досвіду фахівців з надання психологічної допомоги, дослідження Пана Харченка є актуальним та своєчасним.

Слід також зазначити, що дисертація має також важливе методологічне та теоретичне значення в площині загальної історії та історії психології, оскільки актуалізує можливість поєднання вагомих емпіричних та теоретичних методологем, як за результатами теоретичного моделювання, так і емпіричної верифікації авторських припущень.

Як зазначає автор, основні завдання дослідження спрямовано на вивчення структурних особливостей інфантильного травматичного досвіду демобілізованих учасників бойових дій з ППД, особливостей структури емоційної та мотиваційно-сислової сфер цих демобілізованих, специфіки прояву у них тілесних маніфестацій та когнітивних репрезентацій травматичного досвіду. Аналіз дисертаційної роботи дозволяє стверджувати, що авторіві вдалося на достатньо високому рівні опрацювати поставлені завдання.

Не викликає сумнівів визначені автором положення щодо теоретичного значення роботи, яке полягає: у розширенні уявлень щодо організації травматичного досвіду особистості, ролі інфантильної

травматизації у потенціюванні переживання актуальних травм, у розширенні розуміння організації емоційної сфери особистості.

Вагомим внеском автора є узагальнення шляхом власного емпіричного дослідження особливостей інфантильного досвіду демобілізованих з ППД, які переживають наступні типи травм: покинутості, приниження, несправедливості. Достатньо цікавими є тлумачення змісту феномену «злипання» зазначених травм, що призводить до потенціювання психічного напруження, до зростання їх потенційної патогенності. Дослідження вміло побудовано, теоретичні положення мотивовано пояснюють авторську концепцію та стають підґрунтям для аргументованого вибору методів емпіричного дослідження, а достатньо адекватно підібрані методи математико-статистичного опрацювання та інтрепретації засвідчують про високу майстерність автора щодо організації наукового дослідження.

Щодо змісту дисертації відповідно до представлених розділів.

Перший розділ «Психологічні концептуалізації структури травматичного емоційного досвіду» присвячено аналізу наукової літератури. Автор розглядає складні питання, зокрема «фіксовані» афекти, характеристики психологічної травми та детермінанти травматизації. Узагальнено та концептуалізовано травматичний емоційний досвід, феноменологію «емоційної схеми». Проаналізовано провідні концепції психологічної травми (Абрахам К., Боулбі Дж., Віннікот Д., Райкрофт Ч., Ранк О., Фрейд З., та ін.). Виокремлено та особливої уваги набуває поняття «інфантильної травми», «ранніх дезадаптивних схем», типологія п'яти ранніх травм та відповідних їм характерологічних структур (Бурбо Л.). Важливим аспектом теоретичного огляду зазначених феноменологій та побудови дисертаційного дослідження є те, що вони знаходять свою емпіричну репрезентацію у підборі методик дослідження. Автор зосереджується навколо питання співвідношення в структурі травми інфантильного та актуального та акцентує увагу на питанні організації травматичних емоцій, саме організації.

У другому розділі «Характеристика вибірки, організація та методи дослідження» надано характеристику дослідницьких груп, методів та дизайну дослідження. Дослідження було проведено в чотири етапи. Кожний етап планувався у відповідності до мети та завдань дослідження з ціллю забезпечення максимальної надійності результатів.

Автор презентує дизайн дослідження, який забезпечив можливість виявити всі особливості структури травматичного емоційного досвіду демобілізованих учасників бойових дій. Всі методики розподілені на декілька груп. До першої належать методики, спрямовані на виявлення особливостей структури травматичного інфантильного досвіду, друга група – методики для виявлення структурних особливостей емоційної сфери, третя - особливостей структури мотиваційно-сміслової сфери, четверта - тілесних маніфестацій, п'ята – когнітивних репрезентацій травматичного досвіду.

У третьому розділі «Структурні особливості травматичного емоційного досвіду демобілізованих учасників бойових дій в Україні з ППД» розглянуто складові емоційної схеми травматичного досвіду демобілізованих учасників бойових дій в Україні з ППД.

Автором реалізовано важливе завдання щодо визначення особливостей ранньої травматизації у демобілізованих учасників бойових дій в Україні з ППД з урахуванням концепції «повторного удару» (Кочарян О.С.), яка передбачає посилення актуальної травматизації за рахунок активізації інфантильного травматичного досвіду, стає більш ніж доречною в поясненні феномену підвищеної сенситивності до актуальних травм.

Вагомим положенням емпіричного дослідження є теза про те, що військовослужбовці, які мали високий рівень травматичних переживань до потрапляння в зону бойових дій вже мали певний рівень травматизації у своєму життєвому досвіді, що стало передумовою, а, можливо, і складовою, формування в них ППД. Отже, розвитку посттравматичної психологічної дезадаптації predisponують такі типи інфантильних травм, як: покинутості, несправедливості та приниження. Такий контекст розуміння травми вимагає

нелінійних підходів до надання психологічної допомоги. Зазначене засвідчує значущість дисертаційного дослідження пана Харченка.

Четвертий розділ «Рекомендації з психологічної діагностики та корекції травматичного емоційного досвіду у демобілізованих учасників бойових дій в Україні з ППД» містить рекомендації, розроблені для фахівців-психологів громадських організацій та закладів, що займаються ресоціалізацією, реабілітацією, психологічною корекцією демобілізованих учасників бойових дій з ППД. Представлено параметри психокорекційної роботи з тематикою травматичного емоційного досвіду у демобілізованих з ППД. Автор доводить, що для діагностики структурних особливостей травматичного емоційного досвіду демобілізованих учасників бойових дій з ППД рекомендовано використання: імагінальної техніки; сократичного діалогу; роботи з мовними предикатами; вільного асоціативного ряду.

В цілому, досліджуючи зміст дисертації, що розглядається, можна констатувати, що в роботі представлено теоретичне узагальнення і нове вирішення проблеми структури травматичного емоційного досвіду демобілізованих учасників бойових дій в Україні з ППД. Дослідження є оригінальним (автор висловлює власні наукові позиції без запозичень та з відповідними посиланнями на першоджерела); зміст автореферату відображає дисертаційний та є ідентичним до дисертаційного; статті відображають зміст дисертації, яка відповідає паспорту спеціальності 19.00.01 – загальна психологія, історія психології. Аналізуючи дисертацію відповідно до запропонованої теоретичної концепції та методів дослідження можна охарактеризувати роботу як самостійне завершене наукове дослідження, яке розкриває можливості для подальших дискусій та обговорення. Зокрема хочеться почути думку дисертанта з таких питань, та висловити певні уточнення:

1. В першому розділі (с. 31) автор торкається питання амбівалентності переживань, які наповнюють травматичний досвід. В цьому є одне з найбільше складних аспектів роботи з травмою, оскільки

амбівалентність не лише засвідчує полярність (крайнощі) переживань, а й ставлення до травми та подій, що її спричинили (актуальна травма). Вважаю за необхідне уточнити, як це виходить з результатів дослідження та спостережень автора, про зміст амбівалентності в травматичному емоційному досвіді.

2. Цікавою є думка автора про співвідношення понять «складові емоційної схеми травматичного досвіду» та «травматичний емоційний досвід».

3. Автор зазначає «Обрані методики дозволяють в повній мірі реалізувати мету та завдання дослідження й виявити всі особливості структури травматичного емоційного досвіду демобілізованих учасників бойових дій» (с. 78). Здається, що автор трохи перебільшує щодо «всіх особливостей структури», хоча, ймовірно маємо випадок з неточністю формулювання думки.

4. Автором використано оригінальний підхід щодо співвідношення феноменології інфантильної та актуальної (бойової) травми, що дозволяє розглядати переживання суб'єкта у часовій ретроспективі та перспективі. Відомо, що ці два типи травм поєднує переживання безпорадності, а відмінності пов'язані зі структурою психічного апарату та особливостями афекту (відповідно до віку). Чи були враховані такі позиції автором? Цікаво почути думку з цього приводу.

5. Автор констатує «у зв'язку з поширеністю різних форм захисної поведінки у демобілізованих Гр.1 та їх наявністю у одних і тих же досліджуваних, можна припустити, що такі форми поведінки «злипаються». (89). Це дуже цікава теза. Хочеться почути думку автора щодо наступних міркувань: Якщо ці травми є інфантильними за своїм глибинним походженням, можливо саме їх інфантильна організація і зумовлює феномен «злипання»? Чому автор пояснює «злипання» переважно виміром травматизації? У зв'язку з цим цікавою є думка автора щодо меж інфантильної організації досвіду, наприклад за параметрами віку, інших чинників.

В цілому, аналізу рукопису дисертації Харченко Андрія Олександровича дозволяє констатувати, що здобуток автора відповідає вимогам до дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук, які визначені «Порядком присудження наукових ступенів і присвоєння звання старшого наукового співробітника», затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567.

Таким чином, існують підстави для висновку, що дисертація «Психологічні особливості структури травматичного емоційного досвіду демобілізованих учасників бойових дій в Україні з постстресовою психологічною дезадаптацією» є самостійною, завершеною науковою працею, яка містить нові наукові результати, що мають значуще теоретичне та практичне значення для загальної психології та історії психології, а її автор Харченко Андрій Олександрович заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.01 - загальна психологія, історія психології.

Офіційний опонент:

**Доцент кафедри загальної і медичної психології
Національного медичного університету
імені О.О. Богомольця,
к.психол.н., доцент**

В.Є. Луньов

Підпис
ЗАСВІДЧУЮ
ВУЧЕНИЙ СЕКРЕТАР УНІВЕРСИТЕТУ
В.Є. Луньов
06 2019